

«ETT FOLK I VAPEN»

Av fil. mag. GUNNAR BARKE

*I vintras fick försvarsde-
batten ett nytt och märkligt
tillskott, när författaren Sivar
Arnér i en artikel pläderade
för ett hela försvarets om-
organisering till guerillaför-
band. Men hur reagerar indi-
viden i ett läge där hans land
plötsligt är ockuperat? Hur
mycket kan uträttas sa-
botagevägen? Fil. mag. Gun-
nar Barke diskuterar här
guerillakrigföringens problem
utifrån de erfarenheter som
gjordes i Danmark under
den tyska ockupationen och
ifrågasätter om tyskarna på
allvar stördes av de danska
sabotagen. Motståndsrörelsens
väsentliga insats ligger på ett
annat plan. Den åstadkom en
samling kring de demokrati-
ska och nationella idéerna, och
den avtvådde nesan från den
9 april 1940. Dess betydelse
var inte av politisk eller mili-
tär, utan snarare av moralisk
karaktär.*

tern ett förslag om att den svenska krigsmakten skulle omorganiseras till guerillaförband. Han utgick från antagandet att en stormakt vid ett anfall mot Sverige sannolikt inte "skulle besvära sig med att sända marktrupper mot oss." Han menade vidare att kampen mot inkräktaren skulle tas upp först efter en snabb kapitulation och då föras av de redan i fredstid uppsatta guerillaförbanden. Han drar sig sålunda inte för att ge motståndaren den oerhörda fördelen att snabbt och lätt klara av det svåra inledningsskedet, själva invasionen. Arnér vill tydligen helst slåss på hemmaplan.

En av Sivar Arnérs slutsatser är att en krigföring av guerillatyp ställer betydligt större krav på individen, "ett sådant försvar flyttar händelserna närmare den enskildes aktivitet. Behovet att inte stå passiv i en farlig tid blir tillmötesgått. — Det är inte avgjort, att utvecklingen går emot en alltmer robotaktig organisation, där den mänskliga insatsen inskränker sig till att trycka på olika knappar."

Avsikten är inte att här leverera kritik av Arnérs teser, utan att ta dem till utgångspunkt för ett re-

I vintras framträdde författaren Sivar Arnér i Stockholms-Tidningen och riktade till försvarsminis-

sonemang kring närliggande frågor: hur reagerar individen i ett läge, där hans fosterland plötsligt är ockuperat, hur uppstår en motståndsrörelse, vad kan den uträtta?

Ett studium av förhållandena i Danmark under den tyska ockupationen 1940-45 erbjuder goda möjligheter till en diskussion av det slaget. Dels intog Danmark en särställning bland de övriga av Tyskland besatta länderna, dels pågår i Danmark sedan omkring 1950 en intensiv och alltmer bredad forskning i den tidens danska historia.

"Lugn och ordning"

Bakgrunden till händelseutvecklingen under ockupationen kan tecknas i få ord. Det väsentliga var, att Danmark inte kunde göra ett allvarligt menat militärt motstånd. Tvärtom beordrade regeringen ett par timmar efter det att de tyska trupperna hade trängt in över gränsen, att allt motstånd skulle upphöra, och senare samma dag utfärdades ett upprop till befolkningen, som uppmanades att iakttaga en "helt igenom värdig hållning" i den nya situationen; "lugn och ordning" skulle upprätthållas. Det betydde i klartext, att den som ville vara lojal mot danska myndigheter inte på något sätt fick störa den tyska verksamheten i Danmark, t.ex. genom demonstrationer eller sabotage. Tyskarna var å sin sida mycket ivriga att framhålla att det var frågan om en

"fredsockupation", avsedd att skydda Danmark från engelsk aggression, och att den danska statens suveränitet skulle kränkas i minsta möjliga mån. Därmed var grunden lagd för den så kallade förhandlingspolitiken, som i korthet innebär att tyska krav skulle ersättas av dansk-tyska förhandlingar. Men det skall ju sägas, även om det är ett understatement, att den danska förhandlingspositionen var ytterst svag.

Det är helt naturligt att Danmark inte kunde väcka omvärldens smickrande intresse så som Norge gjorde. "Det fredliga livet går sin gilla gång i Danmark; man skall hålla ögonen bra öppna om man skall upptäcka något osedvanligt. Härifrån finns bara ett undantag, ett, men ett lejon. Det är den tyska ockupationsmakten", men "de främmande uniformerna ha smält in i stadsbilden." Så skrev Fredrik Böök, som dock inte kan sägas ha iakttagit händelserna i Danmark med vad man kallar oförvillad blick, i ett resebrev till Svenska Dagbladet sommaren 1940. Han lyckas frammana bilden av en idyll, och för honom framstår den tyska ockupationen som en "moralisk och militär prestation". Hans rapport förmedlar intrycket att danskarna fogligt har funnit sig i den nya situationen.

Hela landets allsång

Hur reagerade nu folket, och än viktigare, vad ansågs vara ett sant

dansk-patriotiskt handlingssätt? Det är ingen tvekan om att de allra flesta accepterade förhandlingspolitiken som en bitter nödvändighet, men därmed är absolut inte sagt att de accepterade ockupationen. Tyskarna måste ha förvånat sig storligen över dessa danskar: de sjöng! "Alsangen" är ett märkligt fenomen, som uppträdde sommaren 1940. Sångföreningar i olika städer inbjöd till allsångsmöten, och kulmen nåddes den 1 september 1940, då "hele Danmark" sjöng. Deltagarantalet beräknas till 740.000. Allsången var ett uttryck för danskarnas behov av att känna samhörighet och gemenskap och samtidigt isolera tyskarna; man visade dem "den kolde Skulder". För många blev dock den snabba kapitulationen en besvikelse, och de menade att något måste göras. För dem var inte allsången till fyllest. Ett motstånd i egentlig mening var inte att tänka på — den tyska övermakten tedde sig sommaren 1940 fullkomligt överväldigande — men situationen erbjöd vissa möjligheter. Man kan urskilja tre viktiga initiativ, som småningom leder fram till den danska motståndsrörelsen.

Redan några dagar efter den 9 april vidtog man inom den danska generalstabens underrättelseavdelning åtgärder för att få kontakt med omvärlden, framför allt England. I dr phil. Jörgen Haestrups "Kontakt med England" (1954) och "Hemmelig alliance" (I—II,

1959) visas hur denna från början ganska tunna förbindelse växer ut till en verkligt imponerande organisation. Den åtog sig ursprungligen endast att illegalt ge engelsmännen informationer om tyska militära förhållanden i Danmark, men den blev senare indragen i allt större uppgifter: organiserandet av en underjordisk armé, insmuggling och fördelning av vapen. Haestrup menar att detta initiativ var betydelsefullt därför att motståndsrörelsen, sådan den kom att utformas, hade varit otänkbar utan denna kontakt, som för övrigt kunde upprätthållas via Sverige.

Den illegala pressen inriktade sig på att upplysa folket om vad som verkligen skedde i de dansk-tyska förhandlingarna, och den anses ha fått sitt elddop redan sommaren 1940. Då fördes (efter tyskt önskemål hemliga) förhandlingar om en dansk-tysk tull- och myntunion, vilken om den hade kommit till stånd skulle ha medfört Danmarks inlemmande i Tyskland. I illegala pressalster fick emellertid befolkningen reda på vad som förestod, och regeringen, som inte kunde undgå att lägga märke till den växande opinionen mot unionen, föll undan och diskussionen avbröts.

Samverkan mellan politiska ungdomsförbund

I "På dansk friheds grund" (1963), skriven av Henrik Nissen och Henning Poulsen, båda cand.

mag., belyses ett tredje väsentligt initiativ, som dock inte ledde direkt till motståndsrörelsen. Boken behandlar en organisation som tillkom sommaren 1940 och fick namnet "Dansk Ungdomssamvirke". Det byggde på samverkan mellan de olika politiska ungdomsförbunden, och dess uppgift var att skapa en enig dansk nationell front mot nazismen. Det fanns i Danmark inte bara klart nazistiska grupper, utan också antiparlamentariska. De så kallade genrejserne — reaktionärerna — såg i 9 april ett helt följdriktigt resultat av förkrigstidens demokratiska, parlamentariska vänsterstyre. Inom Dansk Ungdomssamvirke ansåg man det nödvändigt att i det nya läget göra allt för att stödja regeringen och inte stå splittrade gentemot tyskarna. Det var viktigt att slå vakt kring de demokratiska värdena, att "inympa ett motgift mot nazismen". D. U. förde utåt regeringens talan, även om det många gånger var svårt, och motsatte sig alla former av sabotage, men det uppmanade till ett passivt, "andligt", motstånd, och dess betydelse ligger i att det förberedde sinnena för ett aktivt motstånd.

År 1940 fanns ingen motståndsrörelse, knappast heller 1941, men 1942 kan man skönja något som liknar en frihetsrörelse. Då har den illegala pressen ett relativt stort omfång, och då kommer också sabotagen i gång, dock utan att ha helhjärtat stöd i befolkningen. "Sa-

botören" betraktas ännu med miss-tänksamhet. Först 1943, den 29 augusti, kommer omsvängningen, och då kommer också brytningen mellan regeringen och de tyska myndigheterna, som proklamerar undantagstillstånd och övertar den utövande makten. Förhandlingspolitiken har brutit samman. I den lagliga regeringens ställe träder en hemlig — Danmarks Frihedsråd, som var motståndsrörelsens ledning. Vad var det som drev fram motståndsrörelsen, vilka faktorer inverkade?

Oppositionen mot förhandlingspolitiken växer

I förordet till "Kontakt med England" diskuterar Haestrup dessa frågor. Han menar att förhandlingspolitiken i princip var riktig, men att dess möjligheter inte togs till vara. Den som utformade den var Erik Scavenius, utrikesminister från juli 1940 och från november 1942 även statsminister. Han hade beklätt utrikesministerposten också under första världskriget, då han hade fört en tyskvänlig politik, och hans utnämningar nu var i hög grad frukten av tyska krav. Det skall dock klart sägas ifrån att han inte var nazist eller ens hyste sympati för Hitler-Tyskland. Han var inte politiker utan yrkesdiplomat och utan tvekan en mycket skicklig förhandlare, men han tycks inte ha tagit någon som helst hänsyn till skiftande folkstämningar och märkte inte att han i folkets ögon

misskrediterade förhandlingspolitiken genom för stora eftergifter, och därigenom kom han mer än någon annan dansk att "spille bolden op til den aktive modstand." Han försatte på så sätt många danskar i ett svårt dilemma, i en samvetskonflikt, om man så vill: det blev allt svårare att vara lojal mot en regering, som inte förde politiken så som en allt större del av befolkningen ville. Många krävde hans avgång, och i den illegala pressen blev han lika svartmålad som tyskarna, men svårigheten var att dessa aldrig skulle godkänna någon annan än Scavenius som utrikesminister. Han satt alltså säkert på sin post så länge det överhuvud fanns en dansk regering. Själv såg han som sin viktigaste uppgift att hålla spelet flytande så länge som möjligt, detta för att danskarna skulle förskonas från "norske Tilstande" och onödig blodsutgjutelse. Han var därför beredd att gå långt i förhandlingarna med tyskarna, men givetvis hade även han satt sina gränser för eftergifterna, vilket visades den 29 augusti 1943. Han menade också att danskarna inte bara skulle vänta på tyska utspel utan själva komma med förslag för att inte förlora handlingsfriheten. I sin bok "Förhandlingspolitiken under Besättelsen" (1948) betecknar han sig som en realpolitiker: Danmark är för litet för att kunna föra en självständig politik och måste anpassa sig efter sina mäktiga grannar, och

frågan är om förhållandet till utlandet skall dikteras av förståndet eller känslan. "En stor Del af Publikum foretrækker Følelsen — navnlig bagefter, naar Forstanden har faaet Lov til at raade, og det Hele har förløbet relativt vel."

Två målsättningar i brytning

Det är sålunda fråga om två helt olika målsättningar: Scavenius ville hålla förhandlingspolitiken vid liv i det längsta, därför att han ansåg det vara lyckligast om Danmark slapp undan kriget med så litet ödeläggelse som möjligt, medan männen inom motståndsrörelsen snarast ville se en brytning mellan regeringen och ockupationsmakten för att därigenom kunna sälla sig till de allierade i kampen mot Hitler och visa att den danska frihetskänslan inte var död, att danskarna ville vara ett fritt och stolt folk. Man kommer osökt att tänka på Mobergs "Rid i natt!" och motsättningen mellan den obändige Ragnar Svedje och Jon Stånge, byåldermannen som böjer sig för en hård nödvändighet. Man kan konstatera att både Scavenius och motståndsmännen handlade från patriotiska motiv, men att deras patriotism tog sig olika uttryck.

Det nämndes ovan att den danska förhandlingspositionen var svag, men det betyder inte att den tyska var helt osårbar. Man kan enklast uttrycka det så, att tyskarna försökte sitta mellan två stolar, och det brukar sällan lyckas. De ville

nämligen i det längsta upprätthålla fiktionen att danskarna vore her- rar i eget land, att den tyska ocku- pationen inte innebar förtryck, ef- tersom det betydde en oerhörd propa- ganda- och prestigevinst för Tyskland, och särskilt då för Rib- bentrop, vars ombud hade stränga order att inskrida i minsta möjliga mån mot tendenserna till opposi- tion. Denna politik såg också ut att lyckas i början, men när ty- skarna trots löftena från den 9 ap- ril vidtog åtgärder, som beskar den danska friheten, födde detta ett mottryck som i sin tur besvarades med en hårdare tysk linje, som slutade i terror. I en uppsats betit- lad "Motåtgärder i subversiv krig- föring", publicerad i år i Kungl Krigsvetenskapsakademiens hand- lingar och tidskrift, har överste- löjtnanten Nils Palmstierna ana- lyserat möjligheterna att bekämpa en motståndsrörelse, och han kan klart visa att man mot en guerilla aldrig får tillgripa terror, som visserligen synes vara den enda logiska lösningen, men som bara leder till tempoära framgångar. Tyskarna föll för frestelsen att med stränga straff hålla mot- ståndsrorelsen nere, men det re- sulterade bara i ett än mer hård- nackat motstånd. "Sabotören" blev frihetskämpe och martyr, som framstod som ett mönster för fol- ket. Men det är klart, att det växande danska motståndet inte berodde enbart på tyska åtgärder, utan från början i hög grad på den

illegala pressens envetna propa- ganda.

Sabotagens effekt

Detta leder över till frågan vad den danska motståndsrörelsen kunde uträtta. Någon guerillakrig- föring var av naturliga skäl inte möjlig. Danmark är för litet helt enkelt; där kan man inte som i t.ex. Jugoslavien dra sig undan i öde bergstrakter och bygga upp en slagkraftig armé. Den danska in- satsen bestod framför allt i under- rättelsetjänstens verksamhet, men den ansågs också av engelsmännen vara utmärkt och till stor hjälp. Däremot kan man ifrågasätta om tyskarna på allvar stördes av de danska sabotagen, som främst rik- tades mot järnvägarna.

Den danska motståndsrörelsens väsentliga insats ligger på ett an- nat plan. Den åstadkom en sam- ling kring de demokratiska och nationella idéerna, och den av- tvådde nesan från den 9 ap- ril 1940. Dess betydelse var inte av politisk eller militär, utan snarare av moralisk karaktär. Detsamma kan sägas om den forsk- ning, som för närvarande bedrivs i Danmark: man vill visa att det från början fanns vilja till mot- stånd, men det bör i rättvisans namn framhållas, att "behovet att inte stå passiv i en farlig tid", för att nu tala med Sivar Arnér, inte blev påtagligt förrän 1943, då det tyska järngreppet över Europa började slappna.